

УДК 37.032:316.3

Сисоєва С.О.

м. Київ

РОЛЬ ОСВІТИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

У статті розглядаються проблеми модернізації освіти і розвитку особистості в контексті сучасних цивілізаційних змін; виокремлено фактори, що впливають на розвиток сучасної системи освіти, і вимоги сучасної цивілізації до особистості людини; сформульовано провідні завдання педагогіки постіндустріалізму.

В статье рассматриваются проблемы модернизации образования и развития личности в контексте современных цивилизационных изменений; выделены факторы, которые влияют на развитие современной системы образования, и требования современной цивилизации к личности человека; сформулированы ведущие задачи педагогики постиндустриализма.

У майбутнього є одна велика перевага: воно виглядає у реальності не так, як собі його уявляєш. Спрямованість у майбутнє і сучасна тенденція до зростання інтенсивності життя людини вимагають від освітніх систем перебудови і модернізації. Кожне суспільство створює систему освіти відповідно до своєї сутності й рівня соціально-економічного розвитку. У системі освіти відбиваються проблеми і потреби суспільства у даний історичний період. Освіта перетворює і спрямовує життя суспільства, зберігаючи у ньому все те, що має цінність для людини; визначає стратегію і реалістичні умови розвитку суспільства, перетворюючи його із “суспільства сьогодні” на “суспільство завтра”, формує нове мислення громадян, нове бачення смислу життя. У такому контексті освіта виступає як один із засобів управління розвитком суспільства.

Система освіти є взагалі консервативною за власною суттю. Саме тому, не новації в освіті викликають суспільні зміни, а навпаки, *суспільні зміни відкривають шлях новому в освіті, викликають необхідність її модернізації*. Особливо такі кардинальні, які відбулися в нашій країні на порозі ХХІ століття. Сьогодні в Україні, на думку академіка С.У.Гончаренка, існує криза класичної ідеї і моделі освіти, яка спричинила розрив між умовами життя суспільства, що різко змінилися, і освітньою системою, її цілями, змістом і технологіями навчання.

Модернізація освіти виявляється у пошуку нових шляхів розвитку освітніх систем; розробці і експериментальній перевірці моделей випереджувального розвитку навчальних закладів відповідно до розвитку суспільства; знаходженні рівноваги, оптимального співвідношення між “ринковістю” освіти і її головним завданням — навчанням, вихованням, розвитком особистості, підготовкою її до життя у сучасному суспільстві, які неможливо реалізувати виключно за ринковими критеріями.

Стан освіти в державі є показником якості життя суспільства, а тому у багатьох економічно розвинутих країнах саме *держава лишається головним суб’єктом, який утримує систему освіти і визначає стратегічні напрями її модернізації*. Щоб визначити місце освіти в тій чи іншій економічній системі, необхідно насамперед виявити глобальні тенденції соціально-економічного розвитку суспільства. *На розвиток системи освіти в сучасних умовах впливають такі чотири взаємопов’язані фактори: швидкозмінність і швидкоплинність процесів суспільного розвитку; соціально-економічні трансформації в суспільстві, які призвели до появи принципово нового для нашої економіки і соціального буття явища — ринку праці; процеси глобалізації, які відгукнулися інтеграційними тенденціями в світі; інформаційний “вибух” у суспільстві, зумовлений появою нових інформаційних технологій і мультимедіа. На сучасному етапі, коли індустріальна стадія цивілізації трансформується на постіндустріальну, інформація стає домінуючим чинником розвитку економіки, глибокої модифікації її*

структури. Формується нова економіка — інформаційна. Разом з тим, загальне, що властиве будь-якій галузі, — це люди, в їх індивідуальній неповторності. Саме тому, *особистісний розвиток людини повинен розглядатися як невід’ємна складова сучасного освітнього процесу.*

Кожне суспільство відтворює себе через систему освіти, транслуючи наступному поколінню ті знання, уміння, навички, які дозволяють молодій людині включатися у структури суспільства, адаптуватися до їх змін, жити у суспільстві, реалізовувати себе як в особистісному, так і в професійному напрямках. З іншого боку, цивілізаційні тенденції розвитку, на думку В.Г.Кременя, ставлять нові вимоги перед людиною, а значить і перед освітою, що відіграє вирішальну роль у становленні кожної особистості [5].

У швидкозмінному світі з високим градієнтом динамічних перетворень збільшуються *інтелектуальне і відповідно психічне навантаження на людину, кількість конфліктних і стресових ситуацій.* Людина постійно знаходиться у ситуації вибору, невизначеності майбутнього, декількох потенціальних напрямів дій у теперішньому бутті. Система освіти, виконуючи свою гуманістичну місію, має підготувати молоду людину до життя у сучасному відкритому світі.

Будь-яке суспільство, що прагне до прогресу, повинно постійно трансформуватися й адаптуватися до інтегрованої світової спільноти. Уніфікація і “глобальна сумісність” не заперечує того, що успіх, розвиток й процвітання нації значною мірою залежать від того, наскільки повно характеристики національної культури і ментальності відповідають параметрам політичної й економічної систем. У такому контексті, *глобалізацію можна розглядати як нескінчений процес адаптації і пристосування.* У результаті взаємодії на глобальному рівні змінюються норми, що неминуче призводить до змін у середині суспільства і його соціальних інститутів. Постає складне і відповідальне завдання, як, не втративши свою національну культуру і духовність, здобутки минулого сприяти розвитку такої системи освіти, яка забезпечуватиме підготовку людини до життя у нових соціально-економічних умовах. І створення єдиної, оновленої системи освіти, на думку В.О.Кудіна,

невідривно від розбудови, формування єдиного педагогічного простору, яке повинно ґрунтуватися на великих відкриттях педагогів-мислителів всіх країн і народів.

Система освіти за радянських часів була ґрунтовно продумана та значущою за результатами діяльності, оскільки була побудована на чотирьох важливих принципах: фундаментальність, систематичність, послідовність, наступність. На нашу думку, тільки взявши найкраще із попередніх освітніх моделей, те, що утворює фундамент і *ніколи не застаріває*, відмовившись від того, що не має цінності у сучасному світі, що докорінно змінилося, необхідно *будувати нову сучасну систему освіти, яка буде спроможна забезпечити динамічний розвиток продуктивних сил нашої держави в умовах сучасної цивілізації*. Коли йдеться про шляхи подолання кризових проблем, породжених глобалізацією, а саме про підвищення рівня духовної культури суспільства, особистості, то одними з головних шляхів до цього, наголошує В.Г.Кремень, є поліпшення системи освіти, зростання освіченості, а водночас і духовності громадян [5].

Сьогодні багато дискутується необхідність побудови *моделі освіти для сталого розвитку цивілізації*, що зумовлено, насамперед, фундаментальними протиріччями розвитку як суспільства, так і самої освіти. По-перше, саме розуміння освіти, як передачі (а також накопичення, відтворення) знань і культури від минулих поколінь теперішнім виявилось, на думку експертів ЮНЕСКО, неадекватним щодо задоволення потреб сучасності. По-друге, сучасний освітній процес знаходиться у протиріччі не тільки з сучасністю, але й з майбутнім, оскільки система цінностей, цілей та ідеалів, що функціонують сьогодні в освітньому просторі, не адаптована до майбутнього, яке б влаштувало як усе людство, так і конкретну людину. Освіта повинна “передбачати” і випереджати уявою життєво важливі інтереси і потреби майбутніх поколінь людей, реалізувати принцип “рівності поколінь” у темпоральному вимірі, враховувати й життєві потреби біоти, що стабілізує навколишню природу. В освітній сфері світового суспільства має відбутися кардинальний поворот до

майбутнього відповідно до цілей стійкого розвитку цивілізації. На майбутнє має бути зорієнтована і свідомість людей (індивідуальна і суспільна). До речі, ще три десятиліття тому на необхідність “футуризації” свідомості і діяльності звернув увагу Е.Тоффлер, зазначаючи, що тільки на основі кардинальної зміни свідомості людей можлива плідна діяльність населення всієї планети щодо запобігання екологічної катастрофи, та й інших глобальних катаклізмів [7]. *Така зміна суспільної свідомості можлива тільки в результаті використання найбільш масового соціального процесу, який називається освітою.* Для освіти це є новим важливим завданням.

Слід погодитися, що роль освіти в суспільстві полягає ще й у тому, щоб *готувати людину до виходу з усіляких, насамперед глобальних, криз і катастроф* [8], перебороти котрі можна, на нашу думку, використовуючи не тільки формальні знання, а сформовану здатність людини до нетрадиційних дій та мислення. Включення в освіту функцій розвивального випередження і формування у людини антикризової поведінки змінює саме розуміння освіти. З цього погляду освіта покликана здійснювати підготовку людини до вирішення кризово-катастрофічних ситуацій, проблем переходу суспільства на шлях сталого розвитку, а тому має носити випереджувальний характер. *Саме в орієнтації людей на превентивні дії, пов’язані з творенням ноосфери, можна вбачати нову творчу функцію освіти* для сталого розвитку цивілізації, яка співзвучна глобальним перспективам третього тисячоліття, друга декада якого оголошена: “Освіта для сталого розвитку” [8].

Практика розвинутих країн показує, що в сучасному світі *наука й освіта все більше виступають головними структурними чинниками сучасної економіки.* Очевидно, що саме система освіти сприяє вирішенню багатьох суспільних проблем та розвитку суспільства, оскільки *освіта допомагає людині усвідомити необхідність змін у суспільстві.* Проблеми, які виникають перед урядами різних країн у період проведення освітніх реформ можна розбити на декілька груп. *Перша проблема* для більшості західноєвропейських країн полягає у необхідності відновлення штату викладачів. *Друга проблема* — це

перехід вищих навчальних закладів на двоциклову систему освіти: бакалавр/магістр. *Третя проблема* — структурна перебудова. Це відноситься, в першу чергу, до неперервної вищої освіти, навчання впродовж життя, створення умов для відкритого доступу до вищої освіти для всіх верств населення.

Відомий німецький філософ і поет Ф.Шиллер дійшов висновку, що *розвиток цивілізації відбувається за рахунок і на шкоду особистості людини*. Ф.Шиллер писав про суспільні, соціокультурні тенденції, що визрівають у праці і спрямовують розвиток людини тільки на одну сферу діяльності, що веде до однобічності її розвитку. Жорстко структуроване суспільство вимагає лише окремі якості особистості (пам'ять, “розум, спроможний до рахунку”, “механічна спритність” тощо), а тому людина розвивається, але, природно, на шкоду вихідної цілісності. У результаті відбувається втрата людиною її сутнісної потенції до універсального і цілісного (естетичного) світосприймання і світовідчуття. Філософ виводить образ такої “часткової”, “дробної” людини, яка вічно прикута до малого уламка цілого, і як наслідок сама стає уламком; вічно чуючи одноманітний шум колеса, якому вона надає руху, людина не спроможна розвивати гармонію своєї природи, вона стає лише відбитком своєї науки. *Цивілізація удосконалює механізм життя “людини культурної”, скрізь і всюди, всупереч головному принципу культури — зрощувати цілісну людину*.

Драматична ситуація розвитку людини, яку поетично намалював Ф.Шиллер, сьогодні також актуальна. Широко розгалужена диференціація науки, розвиток техніко-технологічного оснащення промисловості, організаційно-управлінської сфери тощо потребують від людини сформованості цілком певних якостей фахівця певної вузької галузі [1]. Разом з тим, в ектор модернізації сучасної освіти однозначно спрямований на гуманістичну педагогіку. Вона відповідає мисленню тих, кому “по шляху” з людством, з народом і суспільством у кращих його проявах. Тому *тільки освіта, орієнтована на людину і культуру, як засіб “олюднення”, може зреалізувати у*

дію слова “про людину як найвищу цінність суспільства”, зробити їх змістом життя людей і суспільства в цілому.

Думка про розвиток особистості людини у процесі навчання зародилася, мабуть, водночас з педагогікою і чітко простежується в історії педагогічної думки (Я.А.Коменський, Ж.Ж.Руссо, І.Г.Песталоцци, А.Дистервег, М.І.Пирогов, К.Д.Ушинського та інші) [6]. Педагогічна спадщина цих велетнів вплинула на формування наукового світогляду В.П.Вахтерова і сприяла теоретичному обґрунтуванню ним розвивальної педагогіки. Він вважав, що ідея розвитку є останнім словом науки і філософії, що саме вона лежить в основі світогляду, з нею пов'язані всі сподівання і надії на майбутнє. В.П.Вахтеров розглядає ідею розвитку як найкоштовніше завоювання ХІХ століття [3]. Цікавою є думка, що інтелект має свої власні закони розвитку, що він самодостатній і сам собі ставить різні завдання (Н.Карлов). *Дух сумніву, заперечення, дух інтелектуальної незалежності, виконуючи свою основну функцію, несе інтелігенція. В ідеалі інтелігенція може бути благополучною тільки як цілісний організм, єдиний і неподільний (концептуально, методологічно і соціально), якому необхідна сприятлива суспільна атмосфера, відсутність будь-якого ідеологічного диктату* [4].

Які ж вимоги висуває сучасна цивілізація до людини?

Сьогодні кожна людина повинна прагнути стати “людиною справи”, людиною, яка здатна знаходити і приймати нестандартні, “проривні” рішення, які дозволяють розширити людські можливості. Творчість у будь-якій сфері діяльності містить елементи такої поведінки. Тому *особливого значення набуває новаторство як здатність до початку нової справи*. Сучасна людина повинна бути здатною до обґрунтованого вибору дії; знаходження альтернативи традиційному алгоритму професійної діяльності; до прогнозування, яке завжди містить фрагменти фантазії, ризик і відповідальність. Здатність до ризику пов'язана із сформованою у людській свідомості оптимістичною програмою дій. *Можливість такого позитивного мислення значною мірою визначається ступенем довіри людини до себе*. Саме здатність людини до створення образу

оптимістичної, майбутньої ситуації (мислимого результату реалізації програми дій) як наслідок довіри до себе, до власного розуму і почуттів і *відрізняє успішну людину від інших людей*. Цілісний світогляд дозволяє людині жити в гармонії з собою і знаходити таку гармонію у взаємовідносинах із зовнішнім світом. Іншими словами, він спонукає людину шукати і вишукувати своїми руками гармонію “усередині” себе і “зовні”, яка виявляється у волі людини.

Людські особистісні якості у сучасних умовах стають частиною професійного інструментарію. Саме тому необхідні суттєві зміни у теорії і практиці освіти, модернізації її на гуманістичній основі. Найважливішим підґрунтям освітнього процесу, його вихідним пунктом, своєрідною точкою відліку має стати осмислення особистості, шляхів її розвитку і перетворення на теренах світової і національної культури. Адже освіта є процесом прилучення людини до культури і в той же час результат інтеріоризації культури, включення її в світ людської суб’єктивності, як цілеспрямований процес виховання і навчання в інтересах *людини, суспільства, держави*. Саме у такій послідовності перерахування. У сучасних умовах культурологічна парадигма набуває форми *культуроцентристського підходу* до конкретної освітньої діяльності в її змістовому і процесуальному аспектах (В.В.Краєвський).

Постіндустріальна культура підкреслює унікальність людини. Інтелект і творчий потенціал людини стають основною продуктивною силою суспільства, що означає посилення ролі людського фактора, *особливо таких якостей людини, як її самобутність і самоцінність*. Саморозвиток і самореалізація в культурі стають важливою суспільною цінністю, а *формування здатностей до саморозвитку і самореалізації, творчості, самовдосконалення і навчання впродовж життя* — важливими завданнями педагогіки постіндустріалізму.

У процесі здобуття людиною освіти, на нашу думку, не можна “ламати особистість”. Необхідно відстежувати, що “візьме верх”, плекати неповторність і унікальність кожної людини. Це вкрай необхідно, оскільки в сучасних умовах знання як поняття набувають якісно нового змісту: *знання виявляються на рівні уміння продукувати ідеї і розробляти технології їх реалізації*, а тому

інноваційність продукту або процесу залежить від неповторних та індивідуальних якостей самої людини-творця. Зауважимо, що рівнем розвитку інтелекту та здатності до творчості, значною мірою, визначаються уміння людини на основі “переробленої думкою” інформації формулювати проблеми і знаходити шляхи їх розв’язку.

Педагогіка постіндустріального світу на відміну від педагогіки індустріального суспільства спрямована на розвиток особистості в усіх багатоаспектних вимірах його прояву. Саме зрушення у динамічних характеристиках розвитку особистості повинні визначати ефективність педагогічного впливу. Така педагогіка значно більше ніж педагогіка індустріального суспільства має ґрунтуватися на законах вікової та педагогічної психології. Оскільки особистість виховується особистістю, ефективність педагогічного впливу педагога постіндустріального суспільства значною мірою визначається моральними та духовними цінностями самого педагога, філософією його світогляду і погляду на світ. Негативним явищам, які несе з собою глобальне, інформаційне суспільство може протистояти тільки особистість Вчителя — духовного й морального, філософія якого наповнена дитиноцентризмом, людяністю, захопленістю своєю справою. Вчитель як приклад, як світоч серед девальвації моральності та людських цінностей є сучасним Янушем Корчаком для своїх учнів.

А.Маслоу зазначав, що вчитель або оточуюча культура надають можливість, створюють сприятливі умови, спонукають, допомагають тому, що існує у самій людині, стати реальним і актуальним. Володіння педагогічною спеціальністю означає сьогодні не тільки присутність багатокomпонентного складу інтегративних професійних знань і умінь, а й особливий *особистісний вимір* педагога, адже особистість вчителя сприяє визріванню особистісних якостей в учня. Саме його особистість є творцем, “людиностворювальним” початком процесів навчання і виховання. Ця думка К.Д.Ушинського як би гармонізує уявлення про педагогічний процес як взаємодію двох особистостей,

двох “культурних” цілісностей. Тому природно, що значна увага надається сьогодні проблемі формування й розвитку особистості самого вчителя.

Разом з тим, багато педагогів, на думку Юнга, вважають себе здатними до виховання інших, але при цьому самі не є особистостями. Педагог -професіонал, за Юнгом, це той, хто став їм за покликанням, і свій професійний шлях розглядає як шлях розвитку і саморозвитку власної особистості. Це шлях пошуку і творчого “самостворення” [2]. І “власна” філософія освіти педагога формується й “осмислюється” на перетині трьох напрямів, які визначають мислення і діяльність учителя: особистість — освіта — культура. Д.Дистервег писав, що вчитель, його думки — от що найголовніше будь-якому навчанні і вихованні, а справжній педагог не той, що вчить істині, а той, який вчить її знаходити. М.Монтень мудро зауважував: щоб навчити іншого, потрібно більше розуму, ніж щоб навчитися самому.

В умовах значних змін в освітній галузі особливого значення набуває професійна компетентність сучасного педагога, переорієнтація його мислення на усвідомлення *сучасних вимог до педагогічної діяльності*. Здатність педагога відповідати цим вимогам, на наше переконання, має глибоко суб’єктивний характер і тісно пов’язана з особистісними якостями самого педагога.

Перш за все, це *вміння відчувати принципово нову аудиторію у навчальному закладі*. Це нове покоління, яке має високі критерії до життя і людей, цілком аргументовані судження, яке гостро відчуває справжність захоплення педагогом своєю справою, щире зацікавлення у передачі знань, унікальність особистості викладача чи її відсутність. У спілкуванні з такою аудиторією педагог повинен йти шляхом “діалогічної істини” (М.Бахтін), на якому криються, на наш погляд, найбільш великі перспективи освітнього процесу, його спрямованості на інтелектуальний і творчий розвиток молоді людини. Щоб бути готовим до такого діалогу сучасному педагогу треба не тільки адаптуватися у реаліях сьогодення, йому треба *усвідомити концептуальне для нього положення щодо необхідності навчання упродовж життя, постійного самовдосконалення і саморозвитку власної особистості*. Неперервна освіта педагога *стає*

супроводом і умовою успішності його професійної кар'єри — це є друга принципова нова вимога до професійної діяльності педагога. *Педагогічна освіта*, яка в силу своєї специфіки є ланкою, яка з'єднує всі рівні і ступені навчання, увійшла у систему складних, часом дуже жорстких, соціально-економічних, політичних і культурних відносин. Тому перед педагогом постає складне завдання: *відповідати потребам і запитам особистості і суспільства, бути конкурентноспроможним на ринку освітніх послуг і водночас виконувати свою місію сіяча розумного, доброго, вічного.*

Освіта в постіндустріальному суспільстві слугує людині соціальним і професійним захистом, дозволяє швидко адаптуватися до життєвих змін. Освіта дозволяє кожному стати самодостатньою особистістю, адже розвиваючи розум і душевні сили людини, дає змогу замислитися не тільки над вирішенням особистісних і професійних проблем, а й зрозуміти ті перетворення, які відбуваються у суспільстві, стати їх активним учасником. Ніщо так не сприяє розвитку особистості людини, як освіта, і нічим так не може пишатися власне сама освіта, як розвитком людини, котра її здобуває.

Сучасний глобалізований світ несе із собою нові реалії, високі технології і моральні випробування для людини. Чи подолає їх людина? Чи зможе комфортно почуватися у такому світі і бути корисною своїй країні? Це залежить не тільки від *Учителя, Викладача, Педагога*, усіх працівників освітянської ниви, а значною мірою від розуміння владними структурами нашої держави значення *Освіти* для соціально-економічного і духовного розвитку України.

Література:

1. Батракова С.Н. Методология становления педагогического процесса // Педагогика, 2003. — № 3. — С.11-16.
2. Видт И.Е. Культурологическая интерпретация эволюции образовательных моделей // Педагогика, 2003. — №3.
3. Горностаев П.В. Развивающая педагогика В.П.Вахтерова // Педагогика, 2003. — №4. — С.75-81.

4. Карлов Н. Интеллигенция ли? // Вестник высшей школы. — М, 2003. — №3. — С.37-41. — С.40-41.
5. Кремень В.Г. Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум.- К.: Грамота, 2007.- 576 с.
6. Сисоева С.О., Соколова І.В. Нариси з історії розвитку педагогічної думки: Навчальний посібник. — К.: Центр навчальної літератури, 2003. — 308 с.
7. Тоффлер Э. Шок будущего: Пер. с англ. /Э.Тоффлер. — М.: ООО “Издательство АСТ”, 2001. — 560 с. — С.125-128.
8. Урсул А., Романович А. Всемирный саммит по устойчивому развитию: итоги, надежды, перспективы // Вестник высшей школы, 2003. — №4. — С.3-12.